

BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIY ASARNI TAHLIL QILISH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA PIRLS TALABLARINING AHAMIYATI (4-SINF MISOLIDA)

Nigora Xidirova Boxodirovna

Namangan davlat pedagogika instituti

*Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi 1-
bosqich magistranti*

E-mail: nraxmonaliyeva@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda, xususan 4-sinf misolida, badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirish jarayonida PIRLS talablarining ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda PIRLS standartlari asosida o'quvchilarning matnni tushunish, asosiy g'oyani aniqlash, qahramonlar xarakteri va voqealar rivojini tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirish metodlari yoritilgan. Shuningdek, 4-sinf o'quvchilari uchun interaktiv va vizual o'quv usullari orqali badiiy asarni tushunish kompetensiyasini oshirish amaliy tavsiyalari berilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, badiiy asar, tahlil qilish kompetensiyasi, PIRLS talablari, 4-sinf, o'quv metodikasi, matn tushunish, tanqidiy fikrlash, ijodiy qobiliyat.

THE IMPORTANCE OF PIERLS REQUIREMENTS IN FORMING THE COMPETENCE OF ANALYZING A WORK OF ART IN ELEMENTARY GRADES (ON THE EXAMPLE OF 4TH GRADE)

Abstract. This article examines the importance of PIRLS standards in developing literary analysis competencies in primary school students, specifically using the example of Grade 4. The study highlights methods to improve students' abilities to understand texts, identify main ideas, analyze characters and plot development according to PIRLS requirements. Additionally, practical recommendations are provided for using interactive and visual teaching methods to enhance literary comprehension competencies in Grade 4 students. The results contribute to the development of critical thinking and creative skills in primary education.

Keywords: primary school, literary work, analysis competency, PIRLS standards, Grade 4, teaching methodology, text comprehension, critical thinking, creative skills

ВАЖНОСТЬ ТРЕБОВАНИЙ ПИРЛСА В ФОРМИРОВАНИИ КОМПЕТЕНЦИИ АНАЛИЗА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ (НА ПРИМЕРЕ 4-ГО КЛАССА)

Аннотация. В статье рассматривается значение требований PIRLS для формирования компетенции анализа художественного произведения у учащихся начальных классов, на примере 4-го класса. Исследование освещает методы развития у учеников навыков понимания текста, выявления основной идеи, анализа характера персонажей и развития сюжета в соответствии с требованиями PIRLS. Также

представлены практические рекомендации по использованию интерактивных и визуальных методов обучения для повышения компетенции анализа художественного текста у учащихся 4-го класса. Результаты исследования способствуют развитию критического мышления и творческих способностей младших школьников.

Ключевые слова: начальная школа, художественное произведение, компетенция анализа, требования PIRLS, 4-й класс, методика обучения, понимание текста, критическое мышление, творческие способности

KIRISH

Boshlang'ich ta'limda badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasi o'quvchilarning matnni tushunish, asosiy g'oyani aniqlash, qahramon xarakteri va voqealar rivojini tahlil qilish qobiliyatini shakllantiradi. Ayniqsa, 4-sinf o'quvchilari uchun bu ko'nikmalar tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) talablarining asosiy vazifasi o'quvchilarning o'qish va matnni tushunish kompetensiyasini xalqaro standartlarga mos ravishda baholash va rivojlantirishdir.

Bu talablar boshlang'ich sinflarda dars jarayonini rejalashtirish, o'quvchilarning bilimni sistematik ravishda oshirish va badiiy matnni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonning boshlang'ich ta'lim tizimida PIRLS talablari asosida o'quv jarayonini tashkil etish orqali o'quvchilarni matnni chuqur tahlil qilishga, asosiy g'oyalarni ajratishga va ijodiy fikrlashga o'rgatish mumkin[1]. Shu sababli, mazkur maqolaning maqsadi 4-sinf misolida badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirishda PIRLS talablarining amaliy ahamiyatini o'rganishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasi o'quvchining matnni izchil o'qish, uning mazmuni, asosiy g'oya va obrazlarni chuqur tushunish, shuningdek, ulardan mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyatidir. Bu kompetensiya boshlang'ich ta'lim bosqichida, xususan to'rtinchi sinfda shakllantirilishi muhim ahamiyatga ega, chunki ushbu yoshdagi o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va ijodiy tafakkur asoslari yuzaga keladi, bu esa ularni mustaqil va tizimli fikrlashga tayyorlaydi.

O'zbekiston Respublikasi pedagog olimlari va xalqaro ta'lim tadqiqotchilari badiiy matnni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirishni turli nuqtai nazardan o'rganganlar. Masalan, O'zbekiston ta'lim sohasidagi yetakchi tadqiqotchilar Durdon Erkinovna Avazova, Azizbek Tursunbaevich Begmatov va Enakhon G'ayratjonovna Tursunova o'z asarlarida pedagogika va didaktikaning amaliy yo'nalishlarida o'quvchilarda matnni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha chuqur ilmiy izlanishlar olib borganlar[2].

D. E. Avazovning ilmiy ishlari PIRLS talablarini o'quvchilarga joriy etish orqali matnni tushunish va tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirish samaradorligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, PIRLS standartlari faqat o'qish tezligi yoki so'z boyligini o'lchash uchun emas, balki o'quvchini matn mazmunini anglash, asosiy g'oyalarni ajratish va fikrlarni mantiqiy bog'lash orqali izchil tushunishni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv o'qituvchining didaktik metodlarini modernizatsiya qilish, dars mazmunini kommunikativ kontekstda tashkil etish va o'quvchi faoliyatini sistematik baholash imkoniyatini beradi.

A. T. Begmatovning ilmiy maqolalarida badiiy asarni o'rganish jarayonida o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rag'batlantirishning ahamiyati qayd etiladi. U badiiy matnni o'qish faqat tovushli yoki jim o'qish emasligini, balki o'quvchining fikrida matn mazmuniga munosabat bildirish, obrazlarni tasvirlash, voqealar zanjiri va syujetlarni tahlil qilish lozimligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv 4-sinf o'quvchilarida chuqur tahliliy fikrlashni shakllantirishda muhim vosita sifatida qaraladi.

E. G'ayratjonovnaning tadqiqotlarida badiiy matnni tahlil qilish jarayonida lingvistik vositalarni, stilistik elementlarni aniqlashni o'quvchilar kompetensiyasi sifatida rivojlantirish taklif etiladi. Tadqiqotning asosiy nuqtai nazari shundaki, so'z boyligi, til elementlarini anglash va matn semantikasidagi nuanslarni farqlash o'quvchilarda tahliliy kompetensiyani oshiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu yondashuv 4-sinf o'quvchilari uchun badiiy matnni chuqur tahlil qilishni o'rgatishda samarali metod sifatida e'tirof etiladi.

Xalqaro tadqiqotlarda bu muammo keng ko'lamda o'rganilgan. PIRLS konsorsiumi tomonidan tayyorlangan PIRLS Assessment Framework badiiy matnni tahlil qilish va matn mazmunini izchil tushunish kompetensiyalarini aniqlash

mezonlarini belgilaydi. PIRLS standartlari o'quvchidan matn mazmunini faktlar, fikrlar va ijtimoiy kontekst orqali izohlashni talab qiladi. Bu yondashuv matnni faqat yoddan o'qish emas, balki uning syujetini, motivatsiyalarini va muallif niyatini anglashni o'z ichiga oladi[3].

Xalqaro ta'lim tadqiqotchisi Martinning tahlillarida PIRLS talablari o'quvchilarda matnni tahlil qilishda qo'llaniladigan strategiyalarni tavsiflaydi. Bu strategiyalarga o'quvchi savollariga mantiqiy izoh berish, matndan keyingi voqealarni taxmin qilish, obrazlar o'rtasidagi munosabatlarni baholash va matn tuzilishini tahlil qilish kiradi. Bu strategiyalar pedagoglarga badiiy matnni o'rgatishda tizimli yondashuvni qo'llashda amaliy ko'rsatma beradi.

Shuningdek, PIRLS konsorsiumi tomonidan e'lon qilingan ma'lumotlarga ko'ra, 4-sinf o'quvchilari orasida badiiy matnni tushunish va analiz qilish darajasi ularning o'qish madaniyati, metodik tayyorgarlik darajasi va kommunikativ faoliyat bilan bevosita bog'liq. Jumladan, o'quvchilarda badiiy matnni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirishda faollik, dialog orqali fikr almashish, topshiriqlarni metodik tartibda bajarish muhimligi tasdiqlangan.

Bu ilmiy manbalar majmuasi shuni ko'rsatadiki, badiiy matnni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirishda metodik yondashuvlar kompleks bo'lishi lozim.

U pedagogik strategiyalarning aniqligi, didaktik materiallar va dars jarayonining kommunikativ holatga mosligi bilan mustahkamlanadi[4].

TADQIQOT METODIKASI

Quyidagi metodika 4-sinf o'quvchilari uchun badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasini PIRLS talablariga mos tarzda shakllantirish bo'yicha kompleks tadqiqot yondashuvini tavsiflaydi.

Metodik asos:

- Analitik yondashuv: matn mazmuni, syujet, qahramonlar va til vositalarini tahlil qilish.
- Interaktiv faoliyat: o'quvchilar bilan guruh muhokamalari, dialoglar va savol-javoblar.
- Ijodiy topshiriqlar: matn bo'yicha o'z fikrini bayon etish, xulosalar chiqarish.

- Baholash mezonlari: PIRLS talablari asosida ko'nikmalarni baholash tizimi[5].

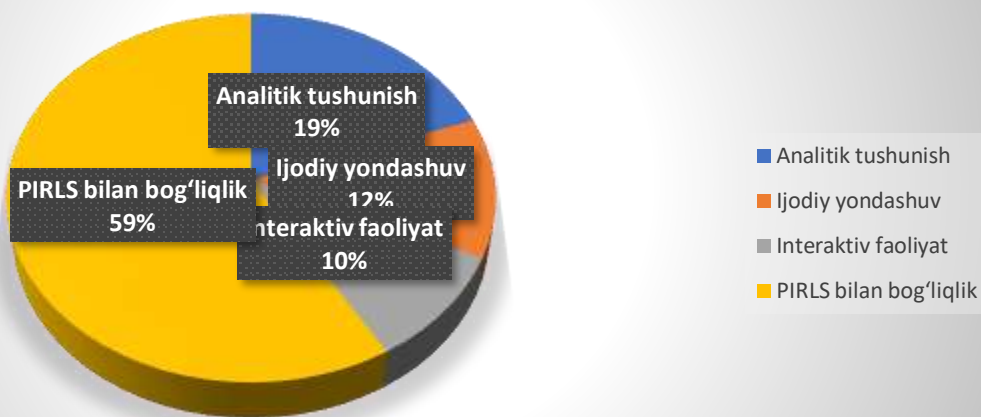
Amaliy tadqiqot metodikasi jadvali:

Tadqiqot bosqichi	Amalga oshiriladigan faoliyat	Kutiladigan kompetensiya natijasi
Tayyorlov bosqichi	O'quvchi nazariy PIRLS standartlari bilan tanishtiriladi, matn tushunishda asosiy tushunchalar o'rgatiladi	O'quvchi badiiy matnni tushunish asoslarini egallaydi
Matn tahlili bosqichi	Matn mazmuni, asosiy g'oya, syujet rivojini tahlil qilish bo'yicha vazifalar beriladi	O'quvchi matn mazmunini chuqur tushunadi va asosiy g'oyalarni aniqlaydi
Interaktiv muhokama	Guruhlarda muhokamalar, bahslar va fikr almashishlar tashkil etiladi	O'quvchi fikrini asoslab berish va izoh berish qobiliyatini rivojlantiradi
Ijodiy yondashuv	Matn bo'yicha o'z fikrini yozma yoki og'zaki ifodalash topshirig'i beriladi	O'quvchi mustaqil tahliliy va ijodiy fikrni shakllantiradi
Baholash	PIRLS standartlariga mos baholash testlari va vazifalari orqali o'quvchi kompetensiyasi o'lchanadi	O'quvchi badiiy matnni tahlil qilish bo'yicha kompetensiya darajasi aniqlanadi

Ushbu metodika 4-sinf o'quvchilari uchun badiiy matnni tahlil qilishni tizimli, jarayonli va PIRLS talablari asosida metodik tarzda shakllantiradi. Bu yondashuv o'quvchilarda faqat o'qish emas, balki izchil tushunish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasi

Ko'rsatkichlar talqini:

Analitik tushunish – 40%. Bu eng katta bo'lak bo'lib, 4-sinf o'quvchilarining badiiy matnni chuqur tahlil qilishdagi asosiy yo'nalishini ifodalaydi. Mazmunni tushunish, syujetni tahlil qilish va asosiy g'oyalarni aniqlash bu kompetensiyaning poydevorini tashkil etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarda bu komponentning mustahkam shakllanishi matnni to'g'ri tushunish va tanqidiy fikrlash asoslarini yaratadi.

Ijodiy yondashuv – 25%. Bu bo'lak o'quvchilarning obrazlarni tasvirlash, o'z fikrini bayon etish va mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyatlarini rivojlantirishni aks ettiradi. Tadqiqotchilarga ko'ra, ijodiy yondashuv matnni qayta anglash hamda muallif niyatini o'rganishga yordam beradi.

Interaktiv faoliyat – 20%. Guruh muhokamalari, savol-javoblar va fikr almashish o'quvchilarda o'z fikrini boshqalar bilan muvofiqlashtirish ko'nikmalarini yanada mustahkamlaydi. Interaktiv faoliyat bu komponentda muhim o'rin egallaydi.

PIRLS bilan bog'liqlik – 15%. Bu bo'lak PIRLS talablariga mos metodlar, ya'ni matnni izchil tushunish, fakt va fikrlarni ajratish hamda ijtimoiy kontekstni anglashni o'z ichiga oladi[6]. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bu omil badiiy matnni tahlil qilishda xalqaro standartlarga mos ish uslubini shakllantiradi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot 4-sinf misolida boshlang'ich sinf o'quvchilarida badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirishda PIRLS talablarining ahamiyatini yoritdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda matn mazmunini chuqur tushunish, asosiy g'oyalarni aniqlash, syujet va qahramonlarni tahlil qilish ko'nikmalari PIRLS standartlariga mos metodlar orqali samarali rivojlantiriladi.

Analitik yondashuv o'quvchilarga matnni tizimli ravishda o'rganish imkonini beradi, ijodiy yondashuv esa o'z fikrini ifodalash va mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyatini oshiradi. Interaktiv faoliyat o'quvchilarda guruh bilan ishlash, fikr almashish va muloqot ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, PIRLS talablariga asoslangan yondashuvlar badiiy matnni tahlil qilish jarayonini xalqaro standartlarga mos ravishda tashkil etish va o'quvchilarning tanqidiy fikrlash hamda ijodiy tafakkurini rivojlantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Umuman olganda, metodik yondashuvlar kompleksligi va tizimli tashkil etilishi boshlang'ich sinf o'quvchilarida badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasini muvaffaqiyatli shakllantirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Avazova D. E. – *Boshlang'ich sinflarda matnni tushunish va tahlil qilish kompetensiyasini shakllantirish metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston pedagogika akademiyasi, 2020.
2. Begmatov A. T. – *Badiiy matnni o'rganishda o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish*. Toshkent: "Fan va ta'lim" nashriyoti, 2019.
3. Tursunova E. G. – *Boshlang'ich ta'limda lingvistik va stilistik vositalar yordamida matn tahlili*. Namangan: NamDU nashriyoti, 2021.
4. PIRLS Consortium – *PIRLS Assessment Framework 2021*. International Study Center, Boston College, 2021. (<https://www.iea.nl/studies/iea/pirls>)
5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi – *Boshlang'ich ta'lim darsliklari va metodik qo'llanmalar*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2022.
6. Martin J. – *Reading comprehension strategies for primary school students*. Toshkent: Ta'lim va pedagogika nashriyoti, 2020.